

מפגש מס' 82

דף למנחה

עמוס ח'-ט'; עובדיה; יונה א'-ב'

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

עמוס פרק ח' - גזירת הקץ

עמוס פרק ט' - ביצוע הפורענות ונבואת הנחמה

עובדיה - נבואה על אדום

יונה פרק א' - בריחת יונה אל הים

יונה פרק ב' - תפילת יונה ממעי הדגה

לימוד מעמיק

ישראל והעמים בנבואות עמוס ועובדיה

בשבוע שעבר למדנו את עיקר נבואתו של עמוס - את תוכחתו לעם על ביטחונם המופרז ואת העונש שיבוא בעקבות זאת בדמותה של רעידת אדמה מערערת יסודות. השבוע ניגע בנקודה מהותית נוספת ששזרת את נבואת עמוס, והופכת את סמיכותה של נבואת עובדיה למשמעותית: בחירת עם ישראל.

חלק א - יציאת מצרים ובחירת ישראל בנבואת עמוס

ספר עמוס מתאפיין באזכורים ורמזים רבים ליציאת מצרים. תוכחתו הראשונה מבליטה את היציאה ממצרים כבסיס לדרישות ה' מהעם: וְאֲנִי הֵעֲלִיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם בְּמִדְבַר אַרְבָּעִים שָׁנָה לְרֵשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי (ב', י); ואת הנבואה השנייה שלו, בפרק ג', הוא פותח בעובדה זו: שָׁמְעוּ אֶת־הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כִּלְהֵמוֹשְׁפָחָה אֲשֶׁר הֵעֲלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (ג', א).

נראה כי העם התבסס על היציאה ממצרים כדי להחשיב עצמו כזכאי ומיוחד יותר משאר העמים, מעמד המקנה לו בעיקר זכויות. על פי דברי עמוס, העם ממקד את מאמציו הרוחניים בעבודת ה' שבמקדש, במקום להשתית מוסר וצדק בחברה. שָׁנְאֵתִי מְאֹסֵתִי חֲגִיכֶם וְלֹא אֶרְיַח בְּעֵצְרֵתֵיכֶם: כִּי אִסַּתְעֲלוּ־לִי עֲלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשִׁלְסֵם מְרִיאֵיכֶם לֹא אֶבִּיט: הֶסֶר מֵעֲלֵי הַמִּזְבֵּחַ שְׂרִיךְ וְזִמְרַת נְבִלִיךָ לֹא אֶשְׁמָע: וְיָגֵל כְּמִים מִשִּׁפְטֵי וְצִדְקָה כְּנַחַל אֵיתָן (ה', כא-כד). עמוס מסביר לעם שלא החגים והזבחים ושירי ההלל במקדש הם העיקר בבחירת ה' את ישראל, כי אם המשפט והצדקה, השתתת חברת מופת שראויה שיקרא עליה שם ה'. הוא מוכיח זאת מן הדרישות שדרש מהם ה' מיד ביציאתם ממצרים - בלכתם ארבעים שנה במדבר: הַזְבָּחִים וּמִנְחָה הַגִּשְׁתֶּם־לִי בְּמִדְבַר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל?! (ה', כה).

ניתן להבין שהעם, הנהנה בימי עמוס משגשוג ושפע כלכלי, חושב שתפקידו הוא 'לפנק' את ה' בשלל זבחים ועולות, ובתמורה יזכה לחיים של שפע וברכה. עמוס, לעומת זאת, מנסה לתאר לעם כיצד היציאה ממצרים אמורה היתה להביא אתה בעיקר מחויבות, ולא זכויות יתר; כגון חובות הקדושה והשמיעה לדבר ה' בדמות הנזיר והנביא, חובות שהעם ניסה למוסס ולבטל: וְאֵקִים מִבְּנֵיכֶם לְנָבִיאִים וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנָזִירִים... וְתִשְׁקֹוּ אֶת־הַנְּזִירִים יַיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צְוִיתֶם לֹא־מִדָּ לֹא תִנְבְּאוּ (ב', יא-יב). טענה זו לא רק נאמרת בפיו של עמוס, אלא אף מתוארת לנו בסיפור

חיינו: כאשר אמציה כהן בית אל שומע ממנו נבואת פורענות על בית ירבעם, הוא מנסה לשלח את עמוס מִישראל ולמנוע ממנו להמשיך לנבא: וַיֹּאמֶר אֲמִצְיָה אֶל-עֲמוֹס הַזֶּה לֵךְ בְּרַחֲלֶיךָ אֶל-אֶרֶץ יְהוּדָה וְאֶכְלֶשְׁשִׁים לָחֶם וְשָׁם תִּנְבֵּא: וּבֵית-אֵל לֹא-תוֹסִיף עוֹד לְהִנְבֵּא בִּי מִקֶּדְשִׁמְלֶיךָ הוּא וּבֵית מְמֻלָּכָה הוּא (ז', יב-יג). אמציה חושב שתפקידו של הנביא הוא לכבד ולחזק את ידי השלטון והממלכה. כמו תפיסת העם לגבי יחוד בני ישראל על פני הגוים, הוא רואה במעשה הנבואה פרויבולגיה המקנה לנביא זכויות יתר של אכילת לחם חנים מן השלטונות, כל עוד הוא מספק את תקוותיהם ונבואות נעימות לאוזן. (שמע על כך ב**סרטון מאת דוד נתיב**).

שאלה למחשבה

נראה כי תפיסתם הדתית של ישראל ושל אמציה, יונקת מן התפיסה האלילית על פיה האלים בראו את האדם כדי שישרת אותם, יבנה להם בית ו'אכיל' אותם בקרבנות. על פי תפיסה זו, כל שעל האדם לעשות כדי לרצות את האל ולזכות בברכתו, זה למלא את הצרכים הבסיסיים של האל, שבתמורה ישמור ויגן עליו. חשבו, מהי משמעותם של החיים האנושיים על פי תפיסה כזו? כיצד היא משפיעה על האטימות החברתית של העשירים, המבקשים להתענג על עושרם?

בתשובתו לאמציה, עמוס מתאר את הנבואה ככורח שנכפה עליו, כייעוד נעלה שלא ביקש ולא הזדקק לו, אבל הוא מחויב לעמוד בו ולמלא את שליחותו הא-להית: וַיַּעַן עֲמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל-אֲמִצְיָה לֹא-נִבְיָא אֲנִי וְלֹא בְּנִבְיָא אֲנִי כִּי-בּוֹקֵר אֲנִי וּבּוֹלֵס שְׁקֵמִים: וַיִּקְחֵנִי ה' מֵאֲחֵרֵי הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי ה' לֵךְ הִנְבֵּא אֶל-עַמִּי יִשְׂרָאֵל (ז', יד-טו). בדבריו אלה מרמז עמוס גם על עם ישראל כולו. לפי עמוס, לישראל יש מחויבות כלפי ה' שבחר בהם, בעל כורחם אולי, להיות לו לממלכת כהנים ולגוי קדוש המחוייב בכללי מוסר גבוהים משאר העמים. (עוד על כך ב**פוסט מאת הרב דוד מנחם** וב**פוסט מאת יהושע רזנברג**)

את המוסר הגבוה יותר שנדרש מישראל מתאר עמוס בנבואתו השניה - רַק אֲתֶכֶם יִדְעֵתִי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאָדָמָה עַל-בֶּן אֶפְקֹד עַלְיֶכֶם אֶת-כָּל-עֲוֹנוֹתֵיכֶם (ג', ב). כמעט ניתן לשמוע בפסוק זה כיצד פותח הנביא בדברים האהובים על קהל השומעים, המאמינים כי אכן ייחודם בכך שרק אותם ידע ה' מכל העמים, אך לפתע באה התפנית שמפרשת את הבחירה כאחריות כבדה יותר למעשיהם (על כך ראה ב**פוסט מאת הרב משה ליכנשטיין** וב**אלשיך**).

עמוס משתמש ברטוריקה דומה גם קודם לכן, באופן שמשקף לעם כי לולא מעשים המצדיקים את הקשר הרוחני לה', יהיו ישראל ככל הגוים. הספר מתחיל ברשימה של שבע ממלכות שיחטפו עונשים מה' על פשעיהם: עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי ... וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ (א'). העם, כנראה, בשומעו את הנבואות הללו מריע לנביא ושחח במפלת אויביו על מעשיהם הרעים. אפילו כאשר ממלכת יהודה, מולדתו של עמוס, מזכרת כממלכה השביעית שתיענש בידי ה', יכולים העם לראות בכך עדות לייחודה ומעלתה של ממלכת ישראל כשהנביא מותח ביקורת על כל מתחרותיה. אלא שאז עמוס מפתיע ומוסיף על המבנה המושלם ממלכה נוספת שמינית - את ממלכת ישראל. פתאום מזכרת ישראל במעמד שווה לשאר ממלכות הגוים שמעשיהן הרעים מביאים עליהן פורענות. באופן זה מחדד עמוס בפני שומעיו, כי מעשיהם משפיעים על מעמדם לעומת העמים האחרים, וככל שמעשיהם מקולקלים הרי שהם ברשימה אחת עם שאר גווי הארץ. (עוד על הרטוריקה הזו ב**פוסט מאת הרב ד"ר יואל בן נון**, **פוסט מאת ד"ר גבי ברזלי** וב**פוסט מאת הרב ד"ר בני לאו**)

את המסר הזה מזכיר הנביא מפורשות בנבואתו האחרונה: הַלֹּא כִּבְנֵי כְּשִׂיִם אַתֶּם לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם-ה' הַלֹּא אֶת-יִשְׂרָאֵל הִעֲלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִמִּצְרַיִם וְאֶרֶם מִקִּיֹּר (ט', ז). אם נראה לעם ישראל שעצם העובדה שהם זכו להצלה א-להית מלוחציהם הופכת אותם למיוחדים בעיני ה', בא עמוס ומדגיש להם שהם טועים. ה' הציל גם עמים אחרים מארצות שונאיהם וסייע להם להפוך לעם חדש. אדרבה, המשותף לכל המקרים הוא שהעמים הללו נצלו על ידי ה' משעבוד לא מוסרי שכפו עליהם עמים אחרים; כאשר ישראל מנצלים את כחם לשעבד תחתם את דלת הארץ, הם הופכים בעצמם למטרה בפעילותו של ה' למען הצדק.

שאלה לדיון

על פי הרעיון שמציג עמוס, בניית חברה של צדק ומשפט אמורה להיות עיקר ייחודו של עם ישראל. לכאורה, ניתן היה להסיק מכך שכל עם אחר שיקבל על עצמו משפט וצדקה ראויים, יהיה לנבחר בעיני ה'. האם זוהי אכן דעת התורה? היכן, אם כן, מתבטאת משמעותה של בחירת ישראל על פני העמים?

אכן, לאורך הספר מתאר עמוס את האיומים ואת המכות שיבואו על העם באופן המזכיר את מכות מצרים, כשהפעם ישראל עומדים בצד הלא נכון שלהן. בפרק ד' מתאר עמוס רצף של פורענויות שבאות על הממלכה אחת אחרי השניה, ומזכירות במבנה שלהן את מכות מצרים שפגעו בפרעה אחת-אחת בעוד הוא ממשיך לחזק את לבו:

נִתְּתִי לָכֶם נִקְיוֹן שְׁנַיִם בְּכָל־עֲרִיכֶם וְחֶסֶד לְחֶסֶד בְּכָל־מְקוֹמֵיכֶם וְלֹא־שִׁבְתֶּם עַד־י נְאֻם־ה';
וְגַם אֲנִי מִנְעֵתִי מִכֶּם אֶת־הַגֹּשֶׁם... וְהַמְטַרְתִּי עַל־עֵיר אַחַת וְעַל־עֵיר אַחַת לֹא אֶמְטִיר... וְלֹא־שִׁבְתֶּם עַד־י נְאֻם־ה';
הִכִּיתִי אֶתְכֶם בַּשֶּׁדֶפּוֹן וּבִדְרָקוֹן הַרְבֹּת גְּנוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וְתַאֲנִיכֶם וְזִיתֵיכֶם יֹאכְלוּ הַגֹּזֵם וְלֹא־שִׁבְתֶּם עַד־י נְאֻם־ה';
שְׁלַחְתִּי בְכֶם דָּבָר בְּדֶרֶךְ מַעְרִים הִרְגֵתִי בַחֲרֵב בַּחֲרֵב פַּחֲוֵיכֶם עִם שְׁבִי סוֹסֵיכֶם וְאַעֲלֶה בְּאֵשׁ מַחְנֵיכֶם... וְלֹא־שִׁבְתֶּם עַד־י נְאֻם־ה';
הִפְכֵתִי בְכֶם כְּמַהֲפַכַת אֱלֹהִים אֶת־סֹדֶם וְאֶת־עַמּוּדָה וְתִהְיֶה כְּאוֹד מִצֵּל מִשְׁרַפָּה וְלֹא־שִׁבְתֶּם עַד־י נְאֻם־ה' (ד', ז-יא).

גם תוכנו של המכות, המתייחס לרעב ולצמא, לפגיעה ביבול ולבאוש הארץ, ולהרג הבחורים, הסוס והרכב 'בדרך מצרים'; מצלצל כמקביל למכות שהונחתו על המצרים. ה' אף מתאר את הפורענות הקרבה בהשוואה ליאור מצרים: העל זאת לא־תִּרְגֹּז הָאָרֶץ וְאָבֵל כְּלִי־יֹשֵׁב בָּהּ וְעֵלְתָה כְּאֹד בְּלֶה וְנִגְרָשָׁה וְנִשְׁקָעָה כִּיאֹד מַעְרִים (ח', ח). (עוד על כך שמע בפוסט מאת הרב ד"ר בני לאו)

סיכום ביניים

עמוס נדרש להגיב לתפיסה בעייתית שהיתה רווחת בקרב העם, לפיה הבחירה בישראל הופכת אותם למיוחדים מצד עצמה, והמחויבות היחידה שבאה עם בחירה זו היא בחגים ובקרבות כלפי האלהים. אל מול התפיסה הזו, עמוס מנער את העם באמירות קיצוניות שמשוות אותם לכל הגויים, כל עוד הם לא מזכים את עצמם על ידי התחייבות לדרך המשפט והצדקה של ה'.

חלק ב - התוכחה לאדום בספר עובדיה

ספר עובדיה מעלה על הפרק נושא חשוב ומרכזי הנוגע גם הוא למקומם של ישראל בין העמים - היחס לאחיהם של ישראל - העם האדומי.

נבואת עובדיה ממוקדת בפרק אחד שכלו פורענות ותוכחה לאדום. הנבואה בנויה משתי תוכחות ושתי פורענויות: אחת, תוכחה על גאותו, וכנגדה פורענות בה הוא נשדד ומגורש מנחלתו על ידי אנשים שסמך עליהם - 'אנשי שלומי'; והשנייה, תוכחה על הצקותיו לעם ישראל ועל השתתפותו בחורבנם, עליה הוא ייענש לעתיד לבא על ידי בני יעקב עצמם. למרות שחז"ל מזהים את עובדיה כעובדיה אשר על הבית' מימי אליהו ואחאב, מתוכן נבואתו נראה שהוא מתייחס לאירועים שהתרחשו בעת חורבן בית המקדש: בְּיֹס עֲמַדְךָ מִנְגֵד בְּיֹס שְׁבוֹת זָרִים חִילוּ וְנִכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו וְעַל־יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל... וְאֶל־תֵּרָא בְּיֹס־אֲחִיךָ בְּיֹס נִכְרוּ וְאֶל־תִּשְׁמַח לְבִנְי־יְהוּדָה בְּיֹס אֲבָדָם וְאֶל־תִּגְדֵּל פִּיךָ בְּיֹס צָרָה (א', יא-יב). אפשרות זו גם מסתדרת עם הידוע לנו מן העדויות ההיסטוריות, על גירושם של האדומים מנחלתם על ידי הנבטים, שותפיהם למסחר, ובעקבות כך, פליטי אדום ברחו לארץ יהודה ועזרו לבבלים בחורבן כדי לזכות בנחלת ישראל. (ראה בפוסט מאת פרופ' בן ציון לוריא).

הפורענות השנייה לאדום, מתוארת במקביל וביחס ישיר לצמיחתם המחודשת של בית יעקב: וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ וּבֵית עֵשָׂו לְקֵשׁ וּדְלָקוֹ בָּהֶם וְאֶכְלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי ה' דִּבֶּר (א', יח). בכך, נבואתו של עובדיה על האדומים, מצטרפת לכמה נבואות בהן ישנה התייחסות מיוחדת לבני אדום כיריבים של בני יעקב ולנפילתם כשלב מקדים לגאולה: בישעיהו ס"ג מתואר ה' כחוזר ממלחמת נקם באדום לקראת גאולת ישראל; ביחזקאל, נבואות הנחמה פותחות בחורבנו של הר שער, לעומת פריחת הרי ישראל (יחזקאל ל"ה-ל"ו); ומלאכי מזכיר את שנאת ה' לעשו כחלק מנחמתו לשבי ציון: אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה' וְאִמְרַתֶּם בְּמִה אֶהְבֵּתֵנוּ הֲלוֹא־אִחַ עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נָאסֵהוּ וְאֶהְבֵּ אֶת־יַעֲקֹב: וְאֶת־עֵשָׂו שְׂנֵאתִי וְאֲשִׁים אֶת־הָרִיוֹ שְׂמֵמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְּבַר: כִּי־תֹאמַר אָדוֹם רְשָׁעֵנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֲרֻבוֹת כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וְאֲנִי אֶהְרֹס וְקָרָאוּ לָהֶם גְּבוּל רְשָׁעָה וְהָעַם אֲשֶׁר־זָעַם ה' עַד־עוֹלָם (מלאכי א', ב-ד). (ראה על כך ב**פוסט מאת פרופ' יהודה איזנברג**)

במסורות המאוחרות של חז"ל, מועצם היחס הזה. חז"ל מייחסים את הנבואות על אדום, ואת המאבק הכולל בין עשו ליעקב, לרומא והנצרות, למרות שלמראית עין הם אינם צאצאים ביולוגיים של העם האדומי (ראה ב**סרטון של הרב אורי שרקי**, שמציג את האפשרות גם לקשר היסטורי בין רומא לאדום) בעקבותיהם התפרשו הנבואות הנוגעות למפלת אדום ערב הגאולה, כמסמלות את המאבק בין הטוב והרע האולטימטיביים. (ראה ב**סרטון מאת דוד נתיב**).

שאלה למחשבה

מדוע מקבלת אדום יחס כזה מן הנביאים ולא אף אומה אחרת? ומה הפך דווקא אותה לסמל של רשע?

מקובל לייחס את מקורה של האיבה בין ישראל לאדום באיבה בין האחים התאומים עשו ויעקב, אולם, נראה שזה אינו מספק בפני עצמו. למרות שהיו חיכוכים בין יעקב לעשו, המפגש האחרון ביניהם נגמר בכי טוב, וההתייחסות לאדום בתורה היא התייחסות של קרבה ואחוה, עד כדי איסורים מפורשים להתגרות בהם ולתעבם: אֶתֶם עֲבָרִים בְּגִבּוֹל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׁעִיר ... אַל תִּתְגָּרוּ בָּם (דברים ב', ד-ה); לֹא תִתְעַב אֲדָמִי כִּי אֲחִיךָ הוּא (דברים כ"ג, ח).

אדום לא משעבדים את העם בתקופת השופטים, וכמעט שאינם מזכרים כלל בספר. בהמשך, כאשר כן מתרחשות עמם מלחמות, בימי המלכים, הן מסתכמות במאבק על שטח, אשר איננו שונה בהרבה מן המאבקים עם בני עמון ופלשתים. לא נותר לנו אלא לחפש את עילת השנאה התהומית לאדום, במעשים שנעשו בזמן החורבן. (על יחסי אדום וישראל לאורך התנ"ך ראה ב**פוסט מאת הרב ד"ר יואל בן-נון** וב**פוסט מסכם מאת צוות אתר התנ"ך**)

מן הפסוקים בעובדיה שצוטטו קודם לכן, עולה כי האדומים היו שותפים לחורבן ירושלים לא במלחמה עצמה, אלא בהתנהגות מסביב לה - בעמדם מנגד, הם מעודדים את הצבא הכובש, ושמחים וצוחקים על מפלתם של בני יהודה. מעבר לכך, מוסיף עובדיה גם תיאור של השתתפות מעשית: אֶל־תָּבוֹא בְּשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אִידֶם אֶל־תִּרְא גַם־אֶתָּה בְּרַעַתוֹ בְּיוֹם אִידוֹ וְאֶל־תִּשְׁלַחְנָה בְּחִילוֹ בְּיוֹם אִידוֹ: וְאֶל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאֶל־תִּסְגֵּד שְׂרִידָיו בְּיוֹם עֲרָה (א', יג-יד). נראה כי מעבר לשמחה לאיד, האדומים נצלו את המצב כדי לבזוז ולרשת את חילה של ממלכת יהודה, ואף התעללו והסגירו את הפליטים שניסו לברוח מן החורבן (ראה על כך ב**פוסט מאת הרב ד"ר יואל בן-נון**).

עדויות למעשים כאלה ולטינה הישראלית שנולדה מהם ניתן לראות בקינות שנכתבו לאחר החורבן: זָכַר ה' לְבָנֵי אָדוֹם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיּוֹם בָּהּ (תהלים קל"ז, ז); שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בַת אָדוֹם יוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עֵיזָן גַּם עָלֶיךָ תַעֲבֹר בּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעַרֵּי: תַם עֲוֹנְךָ בַת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהִגְלוֹתְךָ כִּקֵּד עֲוֹנְךָ בַת אָדוֹם גְּלָה עַל חַטָּאתֶיךָ: (איכה ד', כא-כב).

על פניו, לא ברור עדיין מדוע שמעשים אלה יגרמו למיקוד השנאה והמאבק דווקא באדום. האם מעשים כאלה נחשבים איומים יותר מהחורבן עצמו? והאם אדום אכן היו היחידים שפעלו כך בזמן החורבן? גם על צור ועל עמון מתואר ביחזקאל ששמחו על חורבן ירושלים: יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צוֹר עַל יְרוּשָׁלַם הָאֲחַח נִשְׁבְּרָה דְלֹתוֹת הָעַמִּים נִסְבָּה אֲלֵי

אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו, ב); ואמרת לבני עמון ... יען אמרתי האחאל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה ואל בית יהודה כי הלכו בגולה ... יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל (יחזקאל כ"ה, ג-ו). בנוסף לכך, גם בנוגע לעמים אחרים מתוארים מעשים של פגיעה ונקם בפליטי ישראל. כך מתאר עמוס בתחילת ספרו: על-שלישה פשעי עזה ועל-ארבעה לא אשיבנו על-הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדם: ... על-שלישה פשעי-צד ועל-ארבעה לא אשיבנו על-הסגירם גלות שלמה לאדם ולא זכרו ברית אחים (עמוס א', ו-ט); וכך מתאר יחזקאל לגבי תקופת החורבן: יען עשיתם פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש למשחית איבת עולם (יחזקאל כ"ה, טו). עם כל זאת, לא מצאנו שקבלו כל אותם העמים יחס מיוחד של איבה השווה לזה המופנה כלפי אדום.

מתבקש אם כן, לחזור בכל זאת ולשלב בביקורת על מעשי אדום בעת החורבן, גם את משקעי העבר. חלק מן הביקורות המופנות לאדום, מדגישות את היותם 'אחים' של ישראל כנתון המחמיר את דינם. אך יש כאן אף יותר מכך: מאבק יעקב ועשו בספר בראשית מתרחש מתוך ההקשר של שאלת הירושה של ברכת אברהם. דור לפני כן, הובהרה באופן מפורש העובדה כי רק בנו של אברהם משרה אשתו - יצחק - יהיה ממשיכו בברכה ובברית על הארץ, ואילו ישמעאל ובני הפלגשים נדחו. אמנם, בפרשת יעקב ועשו לא מצאנו עדות או אמירה מפורשת המכריעה כי לא עשו הוא הירש אלא ישראל. יתר על כן - השניים נולדו בכרס אחת, מאותם אב ואם. מדוע שישתנה דינו של האחד מן השני?

אמנם, יצחק מעביר את ברכת אברהם ליעקב אחריו, ואף מההתגלויות של ה' ליעקב ברורה הבחירה, עד שעשו עוזב את הארץ והולך לרשת את הר שעיר: ויחך עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קניינו אשר רכש בארץ כנען ויילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (בראשית ל"ו, ו). עם זאת, ברכתו של יצחק לעשו עוד מהדהדת בכל הדורות: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (בראשית כ"ז, מ). עשו אמנם קבל על עצמו את עליונות יעקב, אבל הוא רק מחכה לנפילתו כדי לקום תחתיו ולרשת את ארצו. כך מתאר יחזקאל, כאשר בנבואותיו על הר שעיר ועל הרי ישראל הוא מאשים את האדומים בנסיון לרשת את נחלת ישראל: יען אמרתי את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשניה (יחזקאל ל"ה, י); באש קנאתי דברתי על שארית הגוים ועל אדום כלא אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש למען מגרשה לבו (יחזקאל ל"ו, ה). אדום היו המובילים של כל הממלכות השכנות ליהודה, נצל את הארץ השוממה ולהרחיב את גבולם אליה (ראה בפוסט מאת הרב יעקב מדן, ובשיעור מאת הרב מרדכי פרנקו).

הורשת ארץ ישראל על ידי אדום, מסמלת לא רק את גודל החורבן, אלא מרמזת על חילופי תפקידים, ואולי על סופה של הירושה הישראלית את ברכת אברהם. מסיבה זו, כנראה, משווים חז"ל את אדום לנצרות, שמנסה לומר בדיוק את אותו רעיון - הירושה הישראלית לברכת אברהם נגמרה, ועתה באה במקומה ירושה חדשה - של עשו ושל כל הגויים אתו.

נבואות בראי הדורות

הגמרא במסכת מגילה מביאה מדרש הקושר בין עשו לגרממיה של אדום:

"ואמר רבי יצחק: מאי דכתיב (תהילים קט): "אל תתן ה' מאווי רשע, זממו אל תפק ירמו סלה"? אמר יעקב לפני הקב"ה: 'ריבונו של עולם אל תתן לעשו הרשע תאוות לבו. "זממו אל תפק" - זו גרממיה של אדום, שאלמלי הם יוצאים מחריבים כל העולם כולו." (מגילה ו).

וכבר לפני כ-250 שנה, הסביר היעב"ץ - רבי יעקב עמדין - שגרממיה היא גרמניה, וגם הגר"א הבין שיש לפרש כך. לאחר השואה רבים התפלאו על מדרש זה, שנראה כאילו מנבא על הסכנה שנשקפה לעולם כולו מן הגרמנים. בעקבות דברינו כאן, מקבלת גם ההתייחסות לגרמניה כחלק מ'אדום' משמעות ייחודית, תוך שיוכם לסמל של הרצון לעקור את הייחודיות של עם ישראל מכל העמים, ולנשל אותם מירשתם.

דווקא מפלתם של הגרמנים, כמפלת הר שעיר בנבואות, קדמה את עליית המושיעים אל הר ציון.

חלק ג - סמיכות הנבואות של עמוס ועובדיה

לאחר נבואתו של עמוס, המערערת לכאורה על מעמדו של ישראל כנבחר מכל העמים ומאיימת בחורבן ובגלות, עלול העם להאמין כי אכן איבד את ירושתו ועתה ירשו בני אדום את ארצו לעולם. נבואת הפורענות לאדום בפי עובדיה הנסמכת לנבואת עמוס, מבהירה כי בבא העת עוד ישוּבו בני יהודה וישראל ויורישו את הארץ חזרה מכל הגוים שהתנחלו בה, ובראשם בני עשו: וּבָהָר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְהָיָה קִדְשׁ וַיִּרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרְשֵׁיהֶם: ... וַיִּרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הָר עֵשׂוֹ וְהַשְּׂפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיִּרְשׁוּ אֶת־שָׂדֵה אֲפְרַיִם וְאֶת־שָׂדֵה שְׁמֶרֶן וּבְנֵימֶן אֶת־הַגְּלָעָד (א', יז-ט). גם עמוס, בסוף נבואתו, מרמז לכך בפסוקי הסיום, כנחמה מיידית על המשתמעת מנבואתו: בְּיִסּוֹס הָיָה אֶת־סֶפֶת דָּוִד הַנִּפְלֵת וַגְּדַדְתִּי אֶת־פְּרִצִּיחֶן וְהִרְסֵתִי אֶקִּים וּבְנֵיתִי בְיָמֵי עוֹלָם: לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׂאֵרֵית אֲדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נֹאס־ה' עֲשֵׂה זֹאת (עמוס ט', יא-יב). למרות כל האמור בנבואת עמוס, תהיה שארית לעם ישראל, ושארית אדום תגורש ותאבד, מכיוון שיש עדיין משמעות לבחירתם כעם ה'. לאחר ששארית ישראל ירשו את שארית אדום ישוּבו המושיעים לדרוש שוב את נאמנותם של היושבים בהר עשו, ולהמליך עליהם את מלכות ה' הבאה יחד עם הבחירה בעם קדוש: וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת־הָר עֵשׂוֹ וְהָיְתָה לָהּ הַמְּלוּכָה (א', כא).

סיכום

עמוס מבהיר לעם שאין לזבחיהם ולעובדת היותם 'עם ה' שום משמעות, ללא ביסוס של חברת צדק שרואה את החלשים ומגינה עליהם. כאשר החברה מתנהלת בחוסר צדק, משתווה העם במעמדו לשאר הגוים, וה' יעניש אותם וישחרר את האנשים הסובלים מן השחיתות.

כנגדו עומד עובדיה ומאזן את המשוואה. אמנם ישראל במעשיהם מביאים עצמם למצב שהם ככל הגוים, אך גם מתחריהם - אדום - אחיהם התאום, הביאו עצמם להיות ככל הגוים ולהיענש איתם בבא היום, בעקבות התנכרותם לאחוזה שבין יעקב ועשו. לעתיד לבא, הבחירה בבני יעקב תבוא לידי ביטוי, והם ירשו מחדש את הר ציון ואת הר עשו, ומלכות ה' בכל זאת תתגלה דווקא דרכם.

להרחבה

[מתן על הפרק - דף לימוד לנבואת עובדיה](#)

[שיעור מאת ד"ר יואב ברזלי: מסורת יציאת מצרים בנבואת עמוס](#)

[שיעור מאת פרופ' אליהו עסיס: זהות במבחן - על יחסי יעקב ועשו, אדום וישראל](#)

[שיעור מאת ד"ר יואב ברזלי: נבואת עובדיה והיחס לאדום במקרא](#)

[מאמר מאת הרב משה ליכטנשטיין: עשו כאח, עשו כגוי](#)

[מאמר מאת רות פז: לאם מלאם יאמץ - כפל מבנה ומשמעות בנבואת עובדיה](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נעסוק בנבואות יונה ומיכה.

